

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

PISA XALQARO TADQIQOTLARI ASOSIDA O'QUVCHI-YOSHLAR DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY-FALSAFIY JIHATLARI

Bektashev Baxromjon Baxtiyarovich

Andijon davlat pedagogika instituti, o'qituvchi (PhD).

e-mail: bahrombek781@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7032-4308>

Annotatsiya.

Maqolada O'zbekistonning 2022-yilda PISA xalqaro baholash dasturidagi ilk to'laonli ishtiroki natijalari ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Matematika, o'qish va tabiiy fanlar savodxonligi bo'yicha ko'rsatkichlar OECDning o'rtacha ko'rsatkichlari bilan qiyoslanib, bilimdan amaliyotga o'tish, tanqidiy tafakkur, ijtimoiy tengsizlik hamda milliy va global qadriyatlar uyg'unligi muammolari yoritiladi. Maktab o'qituvchilari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma asosida PISA dasturining pedagoglar va o'quvchilar dunyoqarashiga ta'siri ochib beriladi. Tadqiqotda falsafiy-dialektik tahlil, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, empirik va statistik-analitik usullardan foydalanildi. Xulosada PISA tajribasidan milliy ta'lim tizimida samarali foydalanish istiqbollari asoslanadi.

Kalit so'zlar: PISA, dunyoqarash, funksional savodxonlik, tanqidiy tafakkur, kompetensiyaviy yondashuv, ijtimoiy adolat, global fuqarolik, ta'lim falsafasi, inson kapitali.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЁЖИ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ PISA

Бекташев Бахромжон Бахтиярович

Андижанский государственный педагогический институт, преподаватель (PhD).

Аннотация.

В статье с социально-философской точки зрения анализируются результаты первого полноценного участия Узбекистана в международной программе оценки образовательных достижений учащихся PISA в 2022 году. Показатели математической, читательской и естественно-научной грамотности сопоставляются со средними показателями стран Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). Рассматриваются проблемы практического применения знаний, развития критического мышления, социального неравенства, а также гармонизации национальных и глобальных ценностей. На основе анкетирования школьных учителей раскрывается влияние программы PISA на мировоззрение педагогов и учащихся. В исследовании использованы методы философско-диалектического анализа, сравнительного анализа, контент-анализа, а также эмпирические и статистико-аналитические методы. В заключении обосновываются перспективы эффективного использования опыта PISA в национальной системе образования.

Ключевые слова: PISA, мировоззрение, функциональная грамотность, критическое мышление, компетентностный подход, социальная справедливость, глобальное гражданство, философия образования, человеческий капитал.

SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECTS OF DEVELOPING STUDENTS' WORLDVIEWS BASED ON THE PISA INTERNATIONAL ASSESSMENTS

Bektashev Baxromjon Baxtiyarovich

Andijan State Pedagogical Institute, Lecturer (PhD).

Abstract.

The article analyzes the results of Uzbekistan's first full-scale participation in the Programme for International Student Assessment (PISA) in 2022 from a socio-philosophical perspective. Performance indicators in mathematical, reading, and scientific literacy are compared with the averages of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), highlighting issues related to the practical application of knowledge, critical thinking, social inequality, and the harmonization of national and global values. Based on a survey conducted among schoolteachers, the study examines the influence of the PISA programme on the worldviews of teachers and students. The research employs philosophical-dialectical analysis, comparative analysis, content analysis, and empirical and statistical-analytical methods. The conclusion substantiates the prospects for effectively applying the experience gained from PISA

within the national education system.

Keywords: PISA, worldview, functional literacy, critical thinking, competency-based approach, social justice, global citizenship, philosophy of education, human capital.

Kirish. O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim tizimini tubdan yangilash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Prezidentning 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan «Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi»da 2030-yilga kelib PISA reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirish strategik vazifa sifatida belgilangan [1]. Ushbu yo'nalish 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son va 2022-yil 11-maydagi PF-134-son farmonlarda ham izchil davom ettirildi [2; 3]. 2022-yilda O'zbekiston ilk bor PISA dasturida to'laqonli ishtirok etdi va natijalar mamlakat ta'lim tizimining kuchli hamda zaif jihatlarini ko'rsatib berdi.

Muammoning o'rganilganlik darajasiga to'xtaladigan bo'lsak, Z. Nishonova xalqaro baholash dasturlarini milliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish masalalarini [4], N. A. Muslimov esa kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qituvchilar malakasini oshirish zarurligini [5] o'rgangan. Rossiyalik olimlar V. S. Sobkin, I. D. Frumin va A. Pinskaya ta'limdagi tengsizlik hamda o'quvchilar ko'rsatkichlariga ijtimoiy-iqtisodiy omillarning ta'sirini [6], E. L. Avraamova esa xalqaro baholash natijalarini mamlakat ta'lim siyosatiga integratsiya qilish zaruratini [7] asoslab bergan. OECD mutaxassisi A. Schleicher PISA konsepsiyasining asosiy g'oyalarini ishlab chiqib, funksional savodxonlikni baholashning global standartlarini asoslagan [8]. R. Adams, L. Woessmann, D. Kaplan va E. Klieme kabi olimlar esa PISA natijalarining ijtimoiy tenglik, iqtisodiy taraqqiyot va ta'lim sifatiga ta'sirini ko'rsatgan [9]. Shunga qaramay, O'zbekistonda PISA dasturining ijtimoiy-falsafiy jihatlarini, uning o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirishdagi roli va milliy ta'lim tizimiga integratsiyasi hali to'liq o'rganilmagan.

Maqolaning maqsadi — O'zbekistonning PISA-2022 tadqiqotidagi ishtiroki natijalarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilish hamda ularning ta'lim sifati va o'quvchi-yoshlar dunyoqarashini rivojlantirishdagi ahamiyatini aniqlashdan iborat.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida falsafiy-dialektik tahlil, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, empirik va statistik-analitik usullardan foydalanildi. Empirik asos sifatida PISA-2022 tadqiqotining rasmiy natijalari [10] hamda O'zbekiston maktab o'qituvchilari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma ma'lumotlari olindi. So'rovnomada o'qituvchilarning PISA haqidagi xabardorligi va unga munosabati, dastur ta'sirida dars berish uslubi va dunyoqarashida yuz bergan o'zgarishlar, ularning kuzatuvlariga ko'ra, o'quvchilar dunyoqarashidagi o'zgarishlar hamda dasturni samarali joriy etish omillari o'rganildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. PISA-2022: O'zbekiston natijalari va ularning ijtimoiy-falsafiy mazmuni

PISA-2022 tadqiqotida dunyoning 81 ta mamlakati va hududidan 690 ming nafardan ziyod 15 yoshli maktab o'quvchisi qatnashdi [10]. O'zbekistondan 202 ta ta'lim muassasasining 7200 nafardan ziyod o'quvchisi qamrab olindi. Mazkur dasturda O'zbekiston bilan bir qatorda Kambodja, Salvador, Yamayka, Mongoliya va Falastin ham ilk bor ishtirok etdi (1-jadval). Singapur o'quvchilari barcha yo'nalishlarda eng yuqori natijalarni qayd etdi: matematik savodxonlik bo'yicha 575 ball, o'qish savodxonligi bo'yicha 543 ball, tabiiy-ilmiy savodxonlik bo'yicha esa 561 ball.

1-jadval

PISA-2022 dasturida ilk marotaba ishtirok etgan mamlakatlar ko'rsatkichlari [10]

№	Mamlakat	O'qish savodxonligi		Matematik savodxonlik		Tabiiy-ilmiy savodxonlik	
		O'rni	Ball	O'rni	Ball	O'rni	Ball
1	O'zbekiston	80	336	72	364	80	355
2	Kambodja	81	329	81	336	81	347
3	Mongoliya	65	378	47	425	53	412
4	Salvador	70	365	78	343	73	373
5	Yamayka	53	410	67	377	62	403
6	Falastin	75	349	70	366	74	369

Jadvaldan ko'rinadiki, O'zbekiston matematik savodxonlik bo'yicha 364 ball (OECD o'rtacha ko'rsatkichi – 472 ball), o'qish savodxonligi bo'yicha 336 ball (476 ball), tabiiy-ilmiy savodxonlik bo'yicha esa 355 ball (485 ball) to'plab, har uchala yo'nalishda quyi o'ntalikdan joy oldi. O'zbekistonlik o'quvchilarning atigi 15 foizi matematik savodxonlik bo'yicha 2-darajadan yuqori natijaga erishgan (OECD o'rtacha ko'rsatkichi – 69 foiz), 5- yoki 6-darajali natijalarga esa deyarli hech kim erisha olmagan (OECD o'rtacha ko'rsatkichi – 9 foiz).

Bu natijalar tasodifiy emas. 2020-yil 10–16-dekabr kunlari mamlakatimizda tasodifiy tanlash tamoyili asosida PISA talablariga muvofiq milliy tadqiqot o'tkazilgan bo'lib, unda o'qish savodxonligi bo'yicha 22,9 foiz, matematik savodxonlik bo'yicha 48,8 foiz, tabiiy-ilmiy savodxonlik bo'yicha esa 41,8 foizlik o'zlashtirish ko'rsatkichi qayd etilgan edi [11]. Ushbu raqamlar ikki yildan so'ng ham o'z tasdig'ini topdi: o'qish savodxonligi bo'yicha eng quyi ko'rsatkich yana qayd etildi. O'qish savodxonligi esa barcha fanlar bo'yicha ko'nikmalar samaradorligining poydevori hisoblanadi.

Shu bilan birga, ko'rsatkichlar OECD o'rtacha darajasidan past bo'lsa-da, o'quvchilarning ta'limdan qoniqish darajasi va maktabga tegishlilik hissi yuqori ekanligi qayd etildi.

Ta'lim tizimi jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni, odamlarning turmush tarzini va inson rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladigan murakkab tizimdir. Ta'lim insonlar o'rtasidagi diniy, axloqiy, iqtisodiy, huquqiy, siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy munosabatlarning mafkuraviy asoslarini shakllantirish hamda jamiyatda innovatsion amaliyotlarni zamonaviy

yondashuvlar asosida joriy etish mexanizmlarini o'zida mujassam etadi.

S. Lebedovning fikricha, «Ta'limning falsafiy tushunchasi jamiyatning o'zgarishi va rivojlanishi bilan bog'liq inson mavjudligi va tafakkurining umumiy qonuniyatlariga asoslangan bilimlar majmuasidir. Falsafiy nuqtayi nazardan, bunday umumlashtirishning mazmuni moddiy va ma'naviy olamni tashkil etuvchi barcha narsalarni ularning darajasi nuqtayi nazaridan tahlil qilish, shuningdek, bosqichma-bosqich va uzoq davom etadigan pedagogik tahlildir» [1].

Rossiyalik mutaxassis G. Kovalevaning fikricha, xalqaro tadqiqotlarda «yaxshi natijalar ko'rsatish uchun ikkita maqsadga ega bo'lish kerak: birinchisi, o'qituvchilarni tayyorlash va ular foydalanadigan materiallarni ishlab chiqishdir. Ikkinchisi, o'qituvchilarni maqsadli tayyorlash hamda ta'lim jarayonida o'qitish metodikasi va ustuvor tamoyillarni o'zgartirish zarur» [2], deb ta'kidlaydi.

Qonunlar va qonuniyatlar o'rtasidagi munosabatlarga asoslangan ta'lim tizimining tarkibiy qismlari, bilim berish faoliyati va ijtimoiy hayot doimo mavjud bo'lib, bu jihatlarda inson mavjudligining barcha xususiyatlarini belgilaydi hamda uzluksiz rivojlanishga intiladi. Ushbu xususiyatlarning faol va barqaror rivojlanishini ta'minlash ta'lim tizimidagi jarayonlarni innovatsion asosda shakllantirish darajasiga bog'liq.

Mavjud ta'lim shakllarini bir-biriga zid qo'yish va ularning rivojlanishida birini muhim, ikkinchisini esa ahamiyatsiz deb hisoblash noto'g'ri. Ta'limning tabiiy, texnologik, texnik, gumanitar, ijtimoiy va huquqiy sohalar o'zaro chambarchas bog'liqdir. Har bir tarixiy davrda jamiyatning ma'naviy-intellektual salohiyati, siyosiy va huquqiy madaniyatiga mos tarzda ta'limni boshqarish usullari shakllanadi va qo'llaniladi. Ta'lim iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy munosabatlar bilan o'zaro aloqadorlikda tartibga solinadi. Davlat siyosati esa iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirishda muhim o'rin tutadi.

Ta'limni falsafiy tushunish uning ijtimoiy mohiyatidan kelib chiqadi. Falsafa tarixan ta'lim sohasini yangi g'oyalar bilan boyitishga xizmat qilgan. Ushbu g'oyalar ta'lim jarayonining o'zagini tashkil etuvchi bilish nazariyasi va metodlari bilan bog'liq. K. Nazarovning fikricha, falsafa «ilmiy bilish sohasida muayyan muammoni hal qilish, oldimizga yangi vazifalarni qo'yadi va bizni yangi vazifalarni hal qilishga undaydi, ma'lum bir muammo yechilsa, bu yangicha fikrlash jarayoniga ta'sir qiladi» [3].

Ijtimoiy borliq haqidagi har qanday tushuncha muayyan maqsadga mos keladi hamda ta'lim tizimining mazmuni undagi faoliyatning g'oyaviy asosini shakllantiradi. Zero, ta'lim jamiyat hayotining fundamental bo'g'inlaridan biri sanaladi. Avvalo, falsafiy antropologiya o'qitishning turli modellarida, ya'ni erkin ta'lim metodlaridan tortib, shaxsga yo'naltirilgan ta'limgacha bo'lgan jarayonlarda yetakchi o'rin egallaydi. Ta'bir joiz bo'lsa, ta'lim taraqqiyoti bilan bog'liq har qanday amaliy g'oya falsafiy mushohada natijasi sifatida baholanishi lozim. Bu esa pirovardida ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayonida yangi ilmiy, texnologik hamda metodik o'zgarishlarga zamin yaratadi.

Ijtimoiy borliq xususida to'plangan ma'lumotlarda falsafa, ma'rifat va ma'naviyatning ta'lim tizimi taraqqiyotidagi o'rniga oid ko'plab qarashlar mavjud. S. Gessenning e'tiroficha, «falsafa ta'lim sohasining nazariy poydevorini qurishda hal qiluvchi ahamiyatga ega va mohiyatan amaliy falsafadir» [1]. Falsafa hamda ta'lim o'rtasidagi aloqadorlik shundan iboratki, pedagogik faoliyatning har bir bo'g'inida unga ijtimoiy ahamiyat beruvchi falsafiy qarashlar mujassamlashgan.

Hozirgi jamiyatda ijtimoiy institutlarning yaxlit tizimi mavjud. Ijtimoiy institut — jamiyat a'zolarining ijtimoiy resurslardan foydalanish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy, siyosiy, madaniy, diniy va boshqa ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyatning tarixan shakllangan barqaror ko'rinishidir. Ta'lim ijtimoiy institut sifatida jamiyat a'zolarining ijtimoiylashuvini tartibga solish, madaniy hamda ijtimoiy qadriyatlarni targ'ib etish, ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish uchun sharoit yaratish va umuman, jamiyatning faol qatlamini shakllantirish maqsadida yuzaga kelgan. Ta'lim ijtimoiy institut sifatida jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichida namoyon bo'ladigan fenomen sanaladi.

O'zbekiston o'quvchilari o'rtasida o'tkazilgan kuzatish va so'rovnoma natijalari ularning PISA haqidagi xabardorligi, unga munosabati, o'quv jarayonidagi ishtiroki hamda dunyoqarashidagi o'zgarishlarni ko'rsatib berdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'quvchilar PISA haqida asosan o'qituvchilar, maktab ma'muriyati, hududiy ta'lim boshqarmalari va ommaviy axborot vositalari orqali ma'lumot olganlar. Bu esa axborot tarqatishda o'qituvchilarning yetakchi o'rni borligini, biroq internet va mustaqil axborot manbalaridan foydalanish imkoniyatlari hali yetarlicha keng emasligini ko'rsatadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, PISA xalqaro baholash dasturi zamonaviy ta'lim tizimining strategik indikatoriga aylangan. Mazkur dastur yoshlarning funksional savodxonligi, tanqidiy tafakkuri, kreativligi va global dunyoqarashini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, PISA dasturi yoshlarni zamonaviy jamiyat talablariga mos, raqobatbardosh va innovatsion fikrlovchi shaxslar sifatida tarbiyalashning samarali vositasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – 2019. – 29-aprel. – 06/19/5712/3034-son.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-sonli «O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – 2020. – 7-noyabr. – 06/20/6108/1492-son.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli «2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – 2022. – 11-may. – 06/22/134/0405-son.
4. Nishonova Z. Xalqaro baholash dasturlarini milliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish masalalari // Ta'lim sifatini baholash. – Toshkent, 2018. – № 2. – B. 7–15.
5. Muslimov N. A. Kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qituvchilar malakasini oshirish zarurligi // Ta'lim metodikasi. – Toshkent, 2018. – № 1. – B. 10–18.
6. Собкин В. С., Фрумин И. Д., Пинская А. Неравенство в образовании и социально-экономические факторы, влияющие на успеваемость учащихся // Педагогика и социальные исследования. – Москва, 2016. – № 4. – С. 22–31.
7. Аврамова Е. Л. Необходимость интеграции результатов международных оценок в национальную образовательную политику // Образование и управление. – Москва, 2017. – № 2. – С. 15–23.
8. Schleicher A. Main Ideas of the PISA Concept and Global Standards for Functional Literacy Assessment. – Paris: OECD Publications, 2019. – P. 1–18.
9. Adams R., Woessmann L., Kaplan D., Klieme E. The Influence of PISA Results on Social Equity, Economic Development, and Education Quality // Educational Research Review. – 2016. – № 4. – P. 12–29.
10. OECD. PISA 2022 Results [Elektron resurs]. – URL: <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/> (murojaat sanasi: 12.01.2024).
11. Elektron manba. – URL: <https://bit.ly/3rNK7hw> (murojaat sanasi: 15.02.2021).
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli «Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Qarori. – URL: <https://lex.uz/ru/docs/-5085887>.
13. Выготский Л. С. Психология развития человека. – Москва: Смысл, 2005. – С. 20.
14. Uzbekistan Prepares for Participation in PISA 2025 with World Bank Assistance // Daryo.uz. – 2024. – 30-aprel. – URL: <https://daryo.uz/en/2024/04/30/uzbekistan-prepares-for-participation-in-pisa-2025-with-world-bank-assistance>.